

# Recenze

*Tereza Stöckelová (ed.):*

**AKADEMICKÉ POZNÁVÁNÍ, VYKAZOVÁNÍ A PODNIKÁNÍ:  
ETNOGRAFIE MĚNÍCÍ SE ČESKÉ VĚDY.**

Praha, SLON 2009, 158 s. ISBN 978-80-7419-003-2.

---

*Ulrike Felt (ed.):*

**KNOWING AND LIVING IN ACADEMIC RESEARCH:  
CONVERGENCES AND HETEROGENEITY IN RESEARCH  
CULTURES IN THE EUROPEAN CONTEXT.**

Prague, Institute of Sociology of the Academy of Sciences of the  
Czech Republic 2009, 242 s. ISBN 978-80-7330-156-9.

---

Knihu editovanou Terezou Stöckelovou považuji za nejzajímavější, metodologicky i teoreticky nejsložitější a také reflexivně nejautentičtější publikaci o českém akademickém prostředí. Vychází z mezinárodního projektu, jehož souhrnným výstupem je kniha, kterou editovala Ulrike Felt, na níž se autorsky podílely také autorky české knihy a která se pohybuje metodologicky i teoreticky na ještě vyšší úrovni, což jí však podle mě ubírá na bezprostřednosti i čtivosti, kterými vyniká právě česká publikace.

Za jednu z hlavních předností knihy *Akademické poznávání, vykazování a podnikání* považuji osobní, situovaný a angažovaný autorský hlas, kterým je kniha nesena. Její autorky osvobozujícím způsobem předesílají a reflektují svá feministická a poststrukturalistická východiska i své postavení v akademickém terénu – například disciplinární blízkost výzkumu v sociálněvědní instituci a naopak vzdálenost v přírodovědné instituci, nebo své překerní postavení doktorandek, které v hierarchických akademických institucích omezovalo jejich bezprostřední přístup k osobám ve vyšších pozicích. Stejně tak reflektují politický charakter svého výzkumu, a to nejen v otevřené kritice neoliberálních vědních politik, ale také v tom, že samotný jejich výzkum odkrývá a vyzdvihuje aspekty vědy, které jsou dominantními politickými diskursy přehlíženy a marginalizovány.

Teoreticky je kniha zářmována poststrukturalistickým přístupem ke studiím vědy a technologií na straně jedné a na straně druhé feministickými teoriemi na poli zkoumání genderu. První teoretické východisko akcentuje zkoumání „vědy v akci“, tedy nikoliv kodifikovanou vědu učebnic, nýbrž procesy utváření vědění v jejich osobním, sociálním a institucionálním zakotvení v celé jejich epistemické i sociální komplexnosti. Jinými slovy, výzkum se zaměřuje na „utváření, stabilizaci a genderování vědeckých institucí, týmů a výzkumnických drah“ (Stöckelová, s. 14). Genderová analýza se přitom zaměřuje na obě strany genderování vědeckých realit – jednak na to, jak gender působí na muže a ženy ve vědě, jednak na to, jak je gender „vytvářen a přetvářen“ v akademických diskurzech a jednáních.

V souladu s mezinárodním rámcem projektu prováděl český tým výzkum ve dvou institucích: v Přírodovědném ústavu Akademie věd a na Sociálněvědní fakultě české vysoké školy. Všechny kapitoly jsou tímto způsobem silně etnograficky lokalizované, ale autorky zároveň usilují o kontextualizaci svého lokálního výzkumu tak, aby mohly promlouvat i o širší proměně současné české vědy. Hlavní cestou k tomuto cíli je jim souběžná analýza české vysokoškolské politiky a zejména toho, jak tuto politiku utvářejí jimi zkoumané instituce tím, že ji přijímají, předjímají, kritizují a odmítají. Tuto

strategii považují za vynikající, ale problém vidím v situovanosti výzkumu výhradně v institucích usilujících o excelenci v českém i evropském měřítku – jinými slovy v tom, že pohled autorek na současnou českou vědu zůstává uzavřen ve zkušenosti elitních institucí mnohem více, než text otevřeně reflektuje.

To však rozhodně neznamená, že kniha nemá co říct mimo kontext zkoumaných institucí. Naopak, kniha podle mě může mluvit k obecnějším zkušenostem všech akademických institucí, což se pokusím ukázat na podle mě nejzajímavější a nejpovedenější kapitole celé knihy: druhé kapitole nazvané „Politická a morální ekonomie vědy“, jejíž autorkou je Tereza Stöckelová. Tématem kapitoly jsou zejména „režimy uspořádávání“, tj. čtyři odlišné způsoby, jak chápat a organizovat vědu: úřadování, podnikání, povolání a vizionářství. Tyto režimy uspořádávání pronikají každý aspekt vědy, od institucionálního fungování přes financování a hodnocení vědy až po kariérní dráhy nebo interakci vědy a společnosti. Například v režimu úřadování je měřítkem vědeckého úspěchu to, zda byly splněny publikační standardy či normy, v režimu podnikání je jím předstížení ostatních, v režimu povolání pak přínos vlastního poznávání rozvoji disciplíny a jeho uznání vědeckou komunitou, a konečně v režimu vizionářství je měřítkem úspěchu proslulost a postavení i za hranicemi vědecké komunity. Kapitola mimořádně zdařile ukazuje nejen podoby a projevy jednotlivých režimů ve fungování zkoumané sociálněvědní instituce, ale také jejich hodnotová a politická východiska i dopady, zejména v mocenském propojování několika různých režimů. Protože jsem strávil několik posledních let vlastního akademického života v institucích fungujících dominantně v režimu úřadování, právě popis tohoto režimu a jeho prolínání s režimem povolání pro mě byl nejživější – například když členka katedry, fungující převážně v režimu úřadování, požádá o zvýšení platu po zvýšení kvalifikace, je její nárok (zcela oprávněný v režimu úřadování) ze strany osoby ve vedoucí funkci delegitimován přepnutím do režimu povolání: „U nás si o peníze neříkáme“ (Stöckelová, s. 56).

Tereza Stöckelová je také spoluautorkou kapitoly o režimech uspořádávání v mezinárodní knize, kterou editovala Ulrike Felt (i zde se shodou okolností jedná o druhou kapitolu). Tato kapitola je stejně jako celá kniha *Knowing and living in academic research* založena na souhrnné analýze výzkumu vždy dvou institucí (přípovědně a sociálněvědní) v každé z pěti zemí (kromě Česka ještě Slovensko, Rakousko, Finsko a Británie). Větší bohatství materiálu v této kapitole (i v celé knize) umožňuje prezentovat plastičtější a komplexnější obraz čtyř režimů i jejich prolínání a mocenských využí-

vání, ale samozřejmě za cenu ztráty bezprostřednosti, kterou naopak umožňuje analýza jediné instituce.

Obrovskou výhodou mezinárodní knihy je však to, že překračuje národní rámce uvažování o vědě. V projektu, z něhož obě knihy vychází, měla mít původně komparace formu srovnání západoevropských a východoevropských zemí. Výsledkem výzkumů v pěti zemích však bylo opuštění této dichotomie ve prospěch mnohem komplexnějšího vnímání rozdílů a podobností mezi zeměmi, přírodovědnými a sociálněvědními institucemi, vysokými školami a ryze výzkumnými institucemi „aplikovaného“ nebo „základního“ výzkumu. Tato komplexita rozdílů a podobností konkrétních institucionálních situací umožňuje autorkám odhalit „iluzorní povahu klíčové figury současné české vědní politiky, podle které existují země, jež problémy v oblasti vědy stabilizovaly a vyřešily, a nám stačí je následovat“ (Stöckelová, s. 12). Tento argument je o to přesvědčivější, že dvě z často uváděných „vzorných“ zemí, Finsko a Británie, byly přímo předmětem výzkumu, který v nich rozhodně nenašel idylku vyřešené bezproblémové situace. Například z Británie velmi silně zaznívají v knize hlasy kritizující současné systémy hodnocení výzkumu, jejichž kritéria podle mnohých vědkyň a vědců (zejména, ale nejen ze sociálních věd) nevystihují podstatné aspekty vědy, takže místo měření toho podstatného se podstatným stává to, co se dá snadno měřit.

Tato analýza má samozřejmě výrazně politickou dimenzi, vyjádřenou v závěrech knihy jako úsilí „toward policy that centres on what counts, not only on that which can easily be counted“ (Felt, s. 229). Tato politická a normativní dimenze knihy tak stojí proti stejně politickým a normativním dominantním neoliberálním diskursům, které na úrovni Evropské unie i na úrovni jednotlivých zemí prosazují politiky, jež v důsledcích v mnoha ohledech prosazují uniformitu a sankcionují nonkonformitu. Takovou normou je například lineární model vědecké kariéry, který se stále silněji prosazuje ve všech zkoumaných zemích – přírodovědná podoba tohoto lineárního modelu předpokládá, že po doktorském studiu následuje několikaleté období postdoktorských pozic, po které teprve vědkyně či vědec přechází na (relativně) stabilní místo samostatných vedoucích týmů. Těchto vedoucích pozic je však výrazně méně než je počet lidí na doktorských a postdoktorských pozicích, takže ne pro všechny je tato kariéra dostupná – avšak trvalé setrvání na postdoktorské pozici je v tomto kariérním modelu nepředstavitelné. V důsledku pak tato kariérní politika spolu dalšími uniformními politikami vedou nikoliv k tomu, že by se věda stávala atraktivnější pro život a kariéru (což je současně explicitní cíl všech těchto politik), ale naopak vedou k vylučování z vědeckých kariér a životů

všech těch, kdo nejsou s těmito normami konformní. Což je samozřejmě hluboce problematické, když společně s autorkami knihy předpokládáme, že klíčovou součástí vědy je kreativita – a tudíž také nonkonformita (viz zejména Felt, s. 234).

Tato „uniformizace“ vědy samozřejmě nedopadá na všechny ve vědě stejně – když byly osoby na juniorských pozicích v české přírodovědné instituci dotázány, zda ve své kariéře počítají s dosažením pozice vedoucích týmů, z dotázaných žen neodpověděla kladně ani jedna. Jinými slovy, normativní modely vědecké kariéry jsou genderovány výrazně maskulinně – stejně jako vědecké instituce, systémy hodnocení vědy nebo dominantní režimy uspořádávání. Příkladem samozřejmě může být už zmíněný lineární model vědecké kariéry, v němž jsou těžce problematická jakákoliv přerušení – například z důvodu rodičovství. Česká kniha editovaná Terezou Stöckelovou obsahuje dvě kapitoly (od Marcely Linkové a Dagmar Lorenz-Meyer) speciálně zaměřené na genderování vědy v podmínkách přírodovědné instituce; mezinárodní kniha editovaná Ulrike Felt žádnou takovou kapitolu nepotřebuje, protože genderová perspektiva je v knize všudypřítomná.

Tato soustavná a sofistikovaná analýza genderových dimenzí vědy umožňuje autorkám dalece překročit obvyklou politickou perspektivu zvyšování počtu žen ve vědě. Například kritická analýza politického diskursu excelence ukazuje, že vnáší do vědy logiku neustálé soutěže jako jedinou cestu ke kvalitní vědě, což je samozřejmě představa výrazně gen-

derovaná maskulinně – a jako takovou ji také mnoho žen ve výzkumu odmítalo. Naopak důraz na vykazování výsledků vědy znehodnocuje všechny jiné aspekty vědecké práce, než je přímo produkce výstupů – týká se to zejména poskytování podpory a stmelování týmů, které jsou samozřejmě výrazně genderovány femininně. Neoliberální politiky vědy tedy zhodnocují maskulinní a naopak znehodnocují femininní dimenze akademické práce způsoby, které zůstávají zcela nereflakovány v národních i evropských politikách rovných příležitostí ve vědě. Ty jsou zaměřeny především na to, aby umožnily ženám přežít a případně i vyniknout v maskulinním světě neoliberální vědy, ať už podporou návratu po „přerušení“ kariéry z důvodu rodičovství nebo podporou ženských vědeckých sítí. Zcela však přehlíží možnost zvolit zcela jiné, alternativní cesty vědou.

Obě recenzované knihy naopak tyto možnosti alternativních způsobů života ve vědě odhalují, otevírají i oslavují. Mně osobně otevřely nové pohledy na způsoby organizování a prožívání vědy, které jsem prožíval a prožívám jako omezující a utlačující, stejně jako na ty, které jsem prožíval a prožívám jako osvobozující a naplňující. Tyto dvě knihy tak pro mě nejsou jen výbornými publikacemi z inovativně pojatého výzkumu: jsou pro mě také svědectvím o alternativních a osvobozujících přístupech k životu, ve vědě i ke zkoumání vědy.

*Petr Pabian*

*Tereza Stöckelová (ed.):*

### **AKADEMICKÉ POZNÁVÁNÍ, VYKAZOVÁNÍ A PODNIKÁNÍ: ETNOGRAFIE MĚNÍCÍ SE ČESKÉ VĚDY.**

Praha, SLON 2009, 158 s. ISBN 978-80-7419-003-2.

V roce 2009 vyšla v Sociologickém nakladatelství práce o situaci české vědy, která byla součástí mezinárodního výzkumného projektu podporovaného prostředky 6. rámcového programu „Knowledge, Institutions and Gender: An East West Comparative Study“. Editorem publikace je T. Stöckelová a další text autorsky zpracovaly M. Linková a D. Lorenz-Meyer. Práce představuje přínos do domácího sociálněvědní knižní produkce v několika směrech.

Předně seznamuje čtenáře s možností etnografického studia výzkumných organizací, které se ve světě praktikují již delší dobu, avšak v domácím prostředí nebyly zatím využívány. Díky tomuto metodologickému přístupu poskytuje studie zajímavý a bohatý vhled do situací, které charakterizují sociální život ve výzkumných organizacích, a který přesvědčivě problematizuje obecně přijímané stereotypy o životě v laboratoři. Za originální přínos považuji zejména